

УДК 316.722:630*28:502.4:630*624

Проць Б.Г.¹, Покинйчереда В.Ф.², Беркела Ю.Ю.²

ПІДСУМОК ДРУГОГО ЕТАПУ НОМІНУВАННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ І СТАРОВІКОВИХ ЛІСІВ УКРАЇНИ ДО ВСЕСВІТНЬОЇ ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Наводиться інформація про процес і основні підсумки другого етапу процесу номінування українських ділянок букових пралісів і старовікових лісів України до пан'європейського об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи". Попри окремі зауваження експертів МСОП щодо пан'європейської номінації, 7 липня 2017 р. на засіданні Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в рамках 41 сесії (м. Краків, Польща) було прийнято історичне рішення про розширення чинного Об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО за рахунок 63 ділянок букових пралісів та старовікових лісів із 10 європейських країн та його перейменування в "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи". Комітет Всесвітньої спадщини визнав осередки лісів з Албанії, Австрії, Бельгії, Болгарії, Хорватії, Італії, Румунії, Словенії, Іспанії та України світовим "надбанням, оскільки вони є свідченням виняткової еволюції та впливу букових екосистем у Європі після останнього льодовикового періоду. У цьому переліку Україна представлена 9 ділянками, які охороняються в НПП "Синевир", "Зачарований край" і "Подільські Товтри" та ПЗ "Горгани" і "Розточчя" загальною площею 5473,47 га та площею буферних зон 8161,55 га. Ці частини розташовані на території двох букових лісових регіонів – Карпатського та Полонсько-Подільсько-Молдовського. Унаслідок розширення, на даний час українська складова об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи" складається із 15 складових частин загальною площею 28 985,97 га та площею буферних зон 43035,85 га. Частка України на території транснаціональної серійної спадщини становить 31,5%, а частка Карпатського біосферного заповідника – 22,8%. Створено новий європейський аспект співпраці в охороні природи (12 країн континенту), що дозволяє підвищити ефективність управління та досліджень букових деревостанів у межах континенту, стимулюватиме створення нових природоохоронних територій, а також формування моделей наближення громадськості до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з метою екоосвіти та збереження довкілля.

Ключові слова: природна спадщина ЮНЕСКО, букові праліси і старовікові ліси, Україна.

Перший етап номінування букових пралісів і старовікових лісів України до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО був завершений у 2007 р. шляхом номінування 6 територіальних фрагментів у межах Карпатського біосферного заповідника та Ужанського НПП, площею спадщини 23512,5 га (<http://whc.unesco.org/uploads/nominations/1133.pdf>). Значну роль у формуванні цієї номінації відіграли тогочасне керівництво й працівники згаданих установ.

Впродовж 2012-17 рр. працівники природоохоронних установ України за участі та за фінансової підтримки Дунайсько-Карпатської програми Всесвітнього фонду природи (WWF), реалізували проект із номінування українських ділянок букових пралісів і старовікових лісів до складу природної спадщини ЮНЕСКО. У зв'язку з утворенням у 2011 р. об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини" (далі – Об'єкт), Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО прийняв рекомендації (35 COM 8B.13) [1], які містили доручення урядам України, Словаччини та Німеччини завершити формування даного об'єкта, включивши до його складу найцінніші ділянки букових пралісів і старовікових лісів з усієї Європи.

На виконання доручення уряд Німеччини започаткував міжнародний проект "Букові ліси – всевітня природна спадщина Європи", який реалізувався протягом 2012-14 рр. Метою проекту було забезпечення підтримки пан'європейського процесу розширення Об'єкта за рахунок особливо цінних ділянок букових пралісів та старовікових лісів з тих біогеографічних регіонів Європи, які не представлені в існуючому Об'єкті спадщини [2, 3]. Перший семінар у рамках проекту відбувся впродовж 3-6 жовтня 2012 р. на острові Вільм в Міжнародній Академії охорони природи при Федеральному міністерстві екології, охорони природи, будівництва і безпеки ядерних реакторів ФРН. На семінарі обговорено та спільно допрацьовано результати порівняльного аналізу різних пралісових та старовікових ділянок букових лісів Європи відповідно до їх потенціалу в контексті розширення існуючого Об'єкта. Крім того, спільними зусиллями підготовлено попередню версію обґрунтування пан'європейської номінації та запропоновано географічні межі можливого розширення Об'єкта. Зокрема, погоджено поділ ареалу бука лісового на 12 так званих "Букових лісових регіонів" (БЛР), з яких в Україні знаходиться чотири, а саме Карпатський, Полонсько-Подільсько-Молдовський, Паннонський та Евксинський [4] (рис.1).

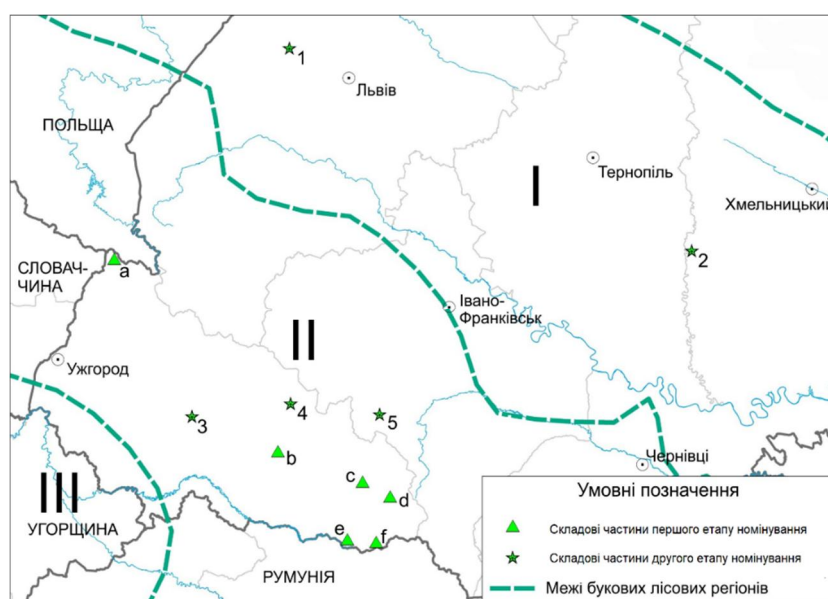

Рис. 1. Карта-схема розміщення українських складових частин об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи".

Складові частини першого етапу номінування об'єкта спадщини: а – Стужиця–Ужок (Ужанський НПП), b – Уголька–Широкий Луг (КБЗ), с – Свидовець (КБЗ), d – Черногора (КБЗ), e – Кузій–Трибушани (КБЗ), f – Мараморш (КБЗ).

Складові частини другого етапу номінування об'єкта спадщини: 1 – Розточчя (ПЗ "Розточчя»), 2 – Сатанівська Дача (НПП "Подільські Товтри"), 3 – Зачарований край (НПП "Зачарований край"), 4 – Синевир (НПП "Синевир"), 5 – Горгани (ПЗ "Горгани").

Букові лісові регіони: I – Полонсько-Подільсько-Молдовський, II – Карпатський, III – Паннонський. Евксинський регіон, у який входить територія Криму, не представлено на рисунку.

Наступним важливим етапом реалізації проекту став семінар експертів, який мав місце 18-21 вересня 2013 р. у м. Рахів, на базі Карпатського біосферного заповідника. У його рамках погоджено критерії відбору найцінніших ділянок букових пралісів і старовікових лісів, укладено їх перелік (так званий Рахівський список), який, зокрема, включав тільки три українські кластери, і, нарешті, затверджено дорожню карту підготовки пан'європейського номінаційного дос'є. Автори-представники Карпатського біосферного заповідника презентували на семінарі ділянки букових пралісів і старовікових лісів із двох БЛР Європи: Полонсько-Подільсько-Молдовського й Евксинського [5], які були відібрані камеральним шляхом.

У 2014 р. протягом 2-3 квітня відбувся черговий семінар (м. Відень, Австрія), у роботі якого взяли участь експерти із 23 країн Європи та уповноважені представники Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО й Міжнародного Союзу Охорони Природи (МСОП, або IUCN). Ключовими завданнями семінару було погодження процедури відбору ділянок-кандидатів для розширення існуючого Об'єкта та визначення їх додаткової видатної універсальної цінності. Шляхом лобювання WWF в Україні та української команди експертів, у його рамках, було складено уточнений, так званий Віденський список ділянок-кандидатів, який на відміну від Рахівського списку, включав уже 5 українських кластерів із територій НПП "Синевир", "Зачарований край" та "Подільські Товтри" і природних заповідників "Горгани" та "Розточчя". Карпатські об'єкти представництва букових пралісів та старовікових лісів України були покращені унікальними фрагментами природної спадщини (рис. 1).

Того ж року, восени, у Бонні (29 жовтня 2014 р., ФРН) відбулася Робоча зустріч міжнародного проекту присвячена, зокрема, обговоренню дорожньої карти щодо підготовки пан'європейської номінації з розширення Об'єкта та процедурі включення ділянок-кандидатів до Попереднього списку, що є необхідною передумовою для їх подальшого номінування. Присутня тут українська делегація офіційно погодила включення до Попереднього списку усіх 5 ділянок букових пралісів і старовікових лісів, що охороняються на територіях установ ПЗФ України.

На виконання домовленостей, прийнятих на Боннській зустрічі, науковці КБЗ ініціювали і провели семінар разом із командою WWF проекту присвячений підготовці аплікаційних форм на включення українських територій до Попереднього списку об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО (18 листопада 2014 р., м. Рахів). Результатом семінару стало обговорення та підтвердження включення до вищезгаданого Списку 5 ділянок букових пралісів і старовікових лісів, що охороняються на територіях природних заповідників "Горгани" і "Розточчя" та НПП "Зачарований край", "Подільські Товтри" і "Синевир".

Для завершення робіт на національному рівні щодо номінування перспективних для включення до складу об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО ділянок букових пралісів і старовікових лісів, науковці зацікавлених установ ПЗФ України, впродовж травня-липня 2015 р., провели ґрунтовні роботи щодо польової оцінки цих ділянок для встановлення їх відповідності затвердженим у рамках міжнародного проекту критеріям відбору. Також у рамках польової фази проведена робота з визначення площ й конфігурацій кожної з ділянок, які стали основою для підготовки відповідних картографічних матеріалів із використанням програмно-апаратного комплексу ГІС КБЗ. Паралельно забезпечено збір інформації щодо ключових абіотичних і біотичних характеристик ділянок-кандидатів, яка є необхідною для підготовки номінаційних дос'є.

За результатами проведених польових досліджень, 31 липня 2015 р. в КБЗ організовано черговий семінар для обговорення результатів натурної оцінки і прийняття остаточного рішення щодо подальшого номінування та відповідності номінаційним критеріям перспективних ділянок. Також тут обговорено основні підходи до компонування та зонування кластерів, ознайомлено зі структурою номінаційного досьє та особливостями наповнення його інформацією. Учасники семінару представили власні матеріали щодо основних абіотичних і біотичних характеристик ділянок-кандидатів, які включали їх загальний опис, географічну характеристику, дані щодо геології й геоморфології, клімату, ґрунтів, гідрологічного режиму, оселищ і рослинності, флори й фауни, а також історії використання й збереження.

Проведений семінар став важливим кроком на шляху до успішного завершення процесу номінування ділянок-кандидатів із території України і забезпечив усі необхідні передумови щодо підготовки номінаційного досьє, картографічних матеріалів та іншої супровідної документації. За його результатами підготовлено пакет документів для п'яти ділянок букових пралісів і старовікових лісів, три з яких знаходяться в Карпатському регіоні (НПП "Синевир" і "Зачарований край", ПЗ "Горгани"), решту – на Подільській височині (НПП "Подільські Товтри" і ПЗ "Розточчя"). Основні характеристики відібраних ділянок викладені в таблиці.

Таблиця

Розміщення і площа складових частин і компонентних кластерів букових пралісів і старовікових лісів в межах української частини об'єкта спадщини

№	Назва складової частини / кластеру	Область	Координати центральної точки	Площа складової частини (га)	Площа буферної зони (га)
1	Горгани	Івано-Франківська	N: 48°28'19" E: 24°17'58"	753,48	4637,59
2	Розточчя	Львівська	N: 49°57'44" E: 23°38'58"	384,81	598,21
3	Сатанівська дача	Хмельницька	N: 49°10'26" E: 26°14'56"	212,01	559,37
4	Синевир – Дарвайка	Закарпатська	N: 48°29'14" E: 23°44'56"	1588,46	312,32
5	Синевир – Квасовець	Закарпатська	N: 48°23'06" E: 23°42'46"	561,62	333,63
6	Синевир – Стримба	Закарпатська	N: 48°27'11" E: 23°47'48"	260,65	191,14
7	Синевир – Вільшани	Закарпатська	N: 48°21'20" E: 23°39'36"	454,31	253,85
8	Зачарований край – Іршавка	Закарпатська	N: 48°27'09" E: 23°05'23"	93,97	1275,44
9	Зачарований край – Великий Діл	Закарпатська	N: 48°25'21" E: 23°09'42"	1164,16	
	Загалом:			5473,47	8161,55

Таким чином, для Карпатського регіону загальна площа складових частин і компонентів, що номінуються становить 4876,65 га, а сумарна площа їхніх буферних зон – 7003,97 га. Для Подільського регіону загальна площа складових частин нараховує 596,82 га, а буферних зон – 1157,58 га.

Впродовж 2015 р. (7 липня і 21-22 вересня) відбулися також дві важливі робочі зустрічі у Відні за участі авторів, організовані Федеральним агентством навколишнього середовища Австрії. Обидва заходи присвячені завершенню підготовки спільного номінаційного досьє на розширення діючого об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини". На першому семінарі розглядалися переважно національні номінаційні досьє, а на другому основна увага була приділена обговоренню загальної частини спільного номінаційного досьє, зокрема пропонованої системи менеджменту. Також на зустрічах обговорювалася назва майбутнього пан'європейського об'єкта і погоджувалася дорожня карта на наступні 2 роки. Саме тут прийнято узгоджене рішення, що розширена спадщина матиме назву "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи" [6].

Протягом листопада 2015 р. спільне номінаційне досьє пройшло так званий "пречек", тобто попередню перевірку. У її рамках європейські експерти детально проаналізували вищезазначений документ і зробили низку зауважень до його змісту. Протягом першої половини грудня українською стороною внесено в досьє необхідні редакційні правки і передано цей документ австрійським партнерам, які є координаторами пан'європейського номінаційного процесу. На початку 2016 р. завершено підготовку зведеного номінаційного досьє, яке на зустрічі в Парижі було офіційно підписано послами країн-учасниць в ЮНЕСКО. Після підписання, 28 січня 2016 р., номінаційне досьє передано на розгляд у Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та у МСОП. 1 березня 2016 р. оприлюднено результати перевірки Досьє Комітетом і МСОП, які підтвердили його повну відповідність стандартам. Цій події передувало надання офіційних листів підтримки від України, Словаччини, Німеччини на адресу Комітету Всесвітньої спадщини, в яких йшлося про підтримку пан'європейської номінації як розширення об'єкта природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини".

Впродовж першої половини 2016 р. в Україні йшла активна підготовка до візиту експерта МСОП, який повинен здійснити польову оцінку номінованих територій. Спеціальний підрозділ МСОП, а саме Програма Всесвітньої спадщини МСОП (IUCN World Heritage Programme), який безпосередньо опікується номінаціями до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО, визначив єдиного експерта для обстеження ділянок букових пралісів і старовікових лісів із території України й Румунії – Куміко Йонеда з Японського дослідницького центру дикої природи. Враховуючи стислі терміни і значну кількість ділянок, які підлягають обстеженню (загалом 13: 8 – у Румунії і 5 – в Україні), і їх значну віддаленість одна від одної, було прийнято спільне рішення про скорочення переліку територій, які безпосередньо обстежуватиме експерт. Керуючись в першу чергу логістичними обставинами, ділянку з НПП "Подільські Товтри" було вилучено з програми візиту експерта МСОП в Україну.

Експерт МСОП розпочала свою місію з візиту в Румунію, який тривав із 26 вересня по 1 жовтня 2016 р. Наступні 5 днів експерт працювала в Україні. Першим японський експерт відвідала НПП "Зачарований край", наступного дня – НПП "Синевир", далі ПЗ

"Горгани" і, наостанок, – ПЗ "Розточчя". Програма візиту експерта до кожної з природоохоронних територій включала екскурсію номінованими буковими пралісами чи старовіковими лісами, а також зустріч із місцевими зацікавленими сторонами – "стейкхолдерами". Участь у зустрічах, як правило, брали експерти, відповідальні особи відповідних установ, представники адміністрацій природоохоронних територій, органів місцевої влади та самоврядування, територіальних громад, громадських екологічних організацій, туристичного бізнесу, просто небайдужі громадяни тощо.

Загалом програма візиту експерта МСОП була виконана в повному обсязі, що дозволило зібрати всю необхідну інформацію, яка, в свою чергу, дала можливість зробити об'єктивні висновки щодо відповідності номінованих ділянок критеріям об'єктів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

У контексті зовнішньої оцінки номінації важливо згадати неофіційну зустріч представників держав-учасниць пан'європейського процесу, яка відбулася 26 січня 2017 р. у Відні під егідою Федерального міністерства сільського господарства, лісового господарства, охорони навколишнього середовища та водного господарства Австрії. Саме на цій зустрічі вперше було обговорено перспективи спільної номінації за участі ключових представників МСОП, зокрема п. Тіма Бедмена (Tim Badman), який очолює відповідний підрозділ в структурі цієї міжнародної організації.

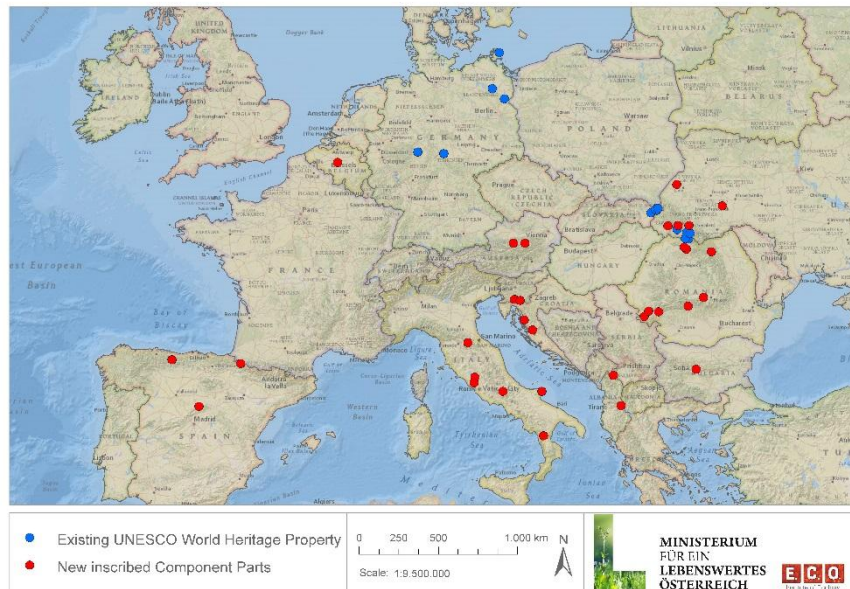

Рис. 2. Карта-схема розміщення складових частин об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». (сині крапки – старі складові частини спадщини, що створені у 2007 та 2011 роках, червоні крапки – нові складові частини спадщини, що створені 2017 року).

Попри окремі зауваження експертів МСОП щодо пан'європейської номінації, 7 липня 2017 р. на засіданні Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в рамках 41 сесії (м. Краків, Польща) було прийнято історичне рішення про розширення чинного

Об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО за рахунок 63 ділянок букових пралісів та старовікових лісів із 10 європейських країн та його перейменування в "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи" [7]. Комітет Всесвітньої спадщини визнав осередки лісів з Албанії, Австрії, Бельгії, Болгарії, Хорватії, Італії, Румунії, Словенії, Іспанії та України світовим надбанням, оскільки вони є свідченням виняткової еволюції та впливу букових екосистем у Європі після останнього льодовикового періоду. У цьому переліку Україна представлена 9 ділянками, які охороняються в НПП "Синевир", "Зачарований край" і "Подільські Товтри" та ПЗ "Горгани" і "Розточчя". Разом зі "старими" територіями новостворений об'єкт нараховує 78 складових частин, з яких 15 охороняються в Україні (рис. 2).

Здобуття новими українськими територіями статусу Всесвітньої природної спадщини є визначною подією як для окремих природоохоронних територій, так і для України загалом. Їй передувала багаторічна напружена праця науковців та експертів із неурядових організацій, вищезазначених національних парків й заповідників.

Висновки

Завдяки реалізації другого етапу процесу номінування українських ділянок букових пралісів і старовікових лісів України до пан'європейського об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи" українська складова спадщини розширилася на 9 нових складових частин загальною площею 5473,47 га та площею буферних зон 8161,55 га. Ці частини розташовані на території двох букових лісових регіонів – Карпатського та Полонсько-Подільсько-Молдовського. Загалом, внаслідок розширення, українська складова об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи" складається із 15 складових частин загальною площею 28 985,97 га та площею буферних зон 43035,85 га. Частка України на території транснаціональної серійної спадщини становить 31,5%, а частка Карпатського біосферного заповідника – 22,8%. Створено новий європейський аспект співпраці в охороні природи (12 країн континенту), що дозволяє підвищити ефективність управління та досліджень букових деревостанів у межах континенту, стимулюватиме створення нових природоохоронних територій, а також формування моделей наближення громадськості до об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з метою екоосвіти та збереження довкілля.

Подяка. Автори висловлюють щирі подяку усім колегам із зацікавлених установ ПЗФ, без яких процес номінування ніколи б не набув свого логічного завершення.

1. UNESCO, World Heritage Committee, Decision: 35 COM 8B.13. Natural Properties – Ancient Beech Forests of Germany (Germany), 2011. Mode of access: World Wide Web: whc.unesco.org/en/decisions/4284
2. Knapp H.D., Fichtner A. (Eds.) Beech Forests – Joint Natural Heritage of Europe. BfN Skripten 297. – 2011. – 197 p.
3. Knapp H.D., Fichtner A. (Eds.) Beech Forest – Joint Natural Heritage of Europe (2). BfN-Skripten 327. – 2012. – 222 p.
4. Research and Development project – European World Heritage Beech Forests, Final Project Report, 2014 – 29 p. Mode of access: World Wide Web: www.bfn.de/fileadmin/BfN/internationalernaturschutz/Dokumente/FG_I23/Report_EUROWEB_U_bf_final.pdf

5. Бондаренко З.Д., Покин'череда В.Ф. Старовікові букові ліси Криму – потенційні складові частини об'єкта всесвітньої спадщини // Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, м. Рахів, 16-22 вересня 2013 р.). – Ужгород: КП "Ужгородська міська друкарня", 2013. – С. 38-41.
6. Беркела Ю., Покин'череда В. Процес номінування букових пралісів і старовікових лісів України до пан'європейського об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО // Прагматичні аспекти діяльності національних природних парків у контексті збалансованого розвитку: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. присвяч. 20-річчю НПП "Вижицький" (17-19 вер. 2015 р., смт. Берегомет, Україна). – Чернівці: Друк Арт, 2015. – С. 188-191.
7. UNESCO, World Heritage Committee, Decision: 41 COM 8B.7. Mode of access: World Wide Web: whc.unesco.org/en/decisions/

¹Державний природознавчий музей НАН України та Дунайсько-Карпатська Програма, м. Львів

e-mail: bohdan.prots@gmail.com

²Карпатський біосферний заповідник, м. Рахів

Prots B.H., Pokynchereda V.F., Berkela Y.Y.

The result of the second stage of nomination of beech virgin and old-growth forests of Ukraine to the World Natural Heritage of UNESCO

The information about the process and the main results of the second stage of the process of nomination of Ukrainian sites of beech virgin and old-growth forests of Ukraine to the pan-European site of UNESCO World Natural Heritage "Beech forests and ancient forests of the Carpathians and other regions of Europe" are provided. Despite the individual comments of IUCN experts on the pan-European nomination, on July 7, 2017, at the UNESCO World Heritage Committee's 41 session (Krakow, Poland), a historic decision was made to extend the existing UNESCO World Heritage Site by 63 areas of beech forests and ancient forests from 10 European countries and its renaming to "Beech forests and ancient forests of the Carpathians and other regions of Europe". The World Heritage Committee has recognized the forests of Albania, Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Italy, Romania, Slovenia, Spain and Ukraine as being a testament to the exceptional evolution and impact of beech ecosystems in Europe since the last ice age. In this new list Ukraine is represented by 9 sites, which are protected in the National Nature Parks "Synevyr", "Zacharovanyi Krai" and "Podilsky Tovtry" and Nature Reserves "Gorgany" and "Roztochia" with a total area of 5473,47 ha and an area of buffer zones 8161,55 ha. These parts are located on the territory of two beech forest regions, like Carpathian and Polonic-Podolic-Moldovan. As a result of the expansion, at present the Ukrainian component of the UNESCO World Heritage Site "Beech forests and ancient forests of the Carpathians and other regions of Europe" consists of 15 components with a total area of 28 985,97 hectares and an area of buffer zones 43035,85 hectares. The share of Ukraine in the territory of transnational serial heritage consists of 31.5%, and the share of the Carpathian Biosphere Reserve - 22.8%. A new European dimension to nature protection cooperation (12 countries) has been created to improve the management and research of beech stands within the continent, to stimulate the creation of new nature conservation areas, as well as to create models of public approximation to UNESCO World Heritage Sites.

Key words: UNESCO nature heritage, beech virgin and old-growth forests, Ukraine.